

”Faran, om den blott alldrig så litet förstår sig, kan plocka hjertat ur hans bröst, utan att han tar ett steg till sitt skydd. Visar den sig åter öppet och hotande, så kan man lita på att han, mer än mången, äger rådhighet och krafter att undvika eller trotsa den.”

Detta kan givetvis läsas som ett förebud om Runebergs egen patriotiska diktning, som den kommer till uttryck i ”Fänrik Ståls sägner” och den finska nationalhymnen. De handlar ju om ett folk som strider mot en övermakt och som agerar lojalt mot sin egen, och när Runeberg skrev dem gjorde han det som en i hög grad lojal kejsarens undersåte. Här finns endast en skenbar motsäggelse. Runeberg skildrar ett nederlag, men han är på intet vis en revan-schist – han är legalist och lojalist. Storfurstendömet hade svurit trohetsed mot en ny härskare som bekräftat landets lagar och författningar, och i denna nya ordning hade man att söka sig nya vägar. Runeberg uppträdde närmast som

”statsintellektuell”, och den stat han verkade i var inte Sverige, så god svenska han än skrev, utan det ryska riket. Någon upprorsman var han ej. När polackerna revolterade, drack han självhärskarens skål. Finnarna, hans folk, skulle uppföra sig som den bästa eleven i klassen: imperiet var deras skyddsmakt, inom storfurstendömet hade de att förverkliga och befästa sin frihet.

Denna Runebergs konservatism har inte alla svenskar velat se; alltså har man omtolkat honom, innan till slut man bar ner honom i magasinen. Soldaterna i 1808-09 års krig slogs inte för Sverige utan för sin konung; efter nederlaget var han inte längre deras. Runebergs spydighet mot svenska diktarkolleger kan säkert ses i detta ljus, liksom det förhållandet att han i det gustavianska Sverige känner sig hemma men inte i det bernadotteska. Det ”gammalmodiga” draget hos honom röjs i stort som smått. Han kan prisa ”det mänskligt stora och ädla” och knyta det till adeln som princip. Genom

adelskapet bevaras bragder från förgången tid ”i ättens individuella lif”. Ätten kan degenerera, men minnet blir kvar – inte som monument utan som en påminnelse genom det som alltiämt existerar. ”Adelskapet är till sin idé en nations pantheon, som försvarar de hädangångne store icke i bilder af sten, utan i lefvande bilder af samma kött och samma blod.” (Helsingfors Morgonblad 1833). Adlad blev nu inte Runeberg, och han fick varken professur eller biskopsstol. Men i dagens Finland, som fortfarande vill vara bäst i klassen, lever mycket av Runebergs anda kvar.

Anders Björnsson (andersbjornsson@telia.com) är frilansskribent.

BOKFAKTA

Johan Ludvig Runeberg, Samlade skrifter av Under redaktion av Lars Huldén och Barbro Ståhle Sjönell. Åttonde delen II. Uppsatser och avhandlingar på svenska. Journalistik. Utgiven av Pia Forssell. Stockholm 2003. (Svenska Vitterhetssamfundet XVI).

DOKTORSAVHANDLING

Socialdemokratisk myt och moderat motmyt

Av Karl Magnus Johansson

Konflikten i Europapolitiken är i själva verket en spegling av konflikten mellan välfärdsstatens förvarare och dess kritiker framgår av en färsk doktorsavhandling.

DEN NATIONELLA drömträdgården. Den stora berättelsen om den egna nationen i svensk och brittisk Europadebatt är titeln på statsvetaren Jacob Westbergs avhandling. Disputationen ägde rum på nationaldagen; en händelse som ser ut

som en tanke med hänsyn till avhandlingens tema. Utomordentligt skicklig opponent var norrmanen Iver B. Neumann. Själv var jag ledamot i betygsnämnden.

Ett grundkrav på en doktorsavhandling är att den skall lämna ett vetenskapligt bidrag. Det kan ske genom framtagande av ny kunskap

samt utveckling av teori och metod. Westbergs avhandling är knappast nydanande i något av dessa avseenden. Teoretiskt rör det sig om välbekanta resonemang om europeisk integration, europeisering och identitet. Metoden är textanalytisk. Empiriskt är det på det hela taget väl kända förhållanden – främst svensk Europapolitik genom åren – som redovisas. Kravet på originalitet kan tillgodoses genom att nya perspektiv och tolkningar anläggs, något som också görs i avhandlingen och då främst genom identitetspolitiken. Till grund för detta ligger författarens syntetiserande ambition. På ett förtjänstfullt sätt fogar han samman kunskap från olika områden.

Avhandlingen är skriven på ett överskådligt och engagerat sätt. Den

är uppslagsrik och stimulerar till ytterligare forskning; ett icke oväsentligt bidrag. Särskilt icke-svenska läsare skulle ha mycket att lära av avhandlingen. Det är därför att beklaga att den, med undantag för en kort "Summary", är skriven på svenska och inte på engelska. En översättning eller i varje fall en sammanfattande engelskspråkig artikel skulle vara på sin plats.

Vad handlar då avhandlingen om? Egentligen om ganska mycket och det är därför inte möjligt att göra den full rättvisa på detta begränsade utrymme. Förvisso är bredden ett tecken på att en tydligare avgränsning hade varit önskvärd. Ett kapitel handlar, översiktligt, om brittisk Europapolitik. Även om det är lätt att fatta sympati för författarens försvar för detta kapitel, att ha något att spegla svensk Europapolitik emot, instämmer jag med opponentens omdöme att detta kapitel inte har en "naturlig plats" i avhandlingen. Den syftar ambitiöst nog och ytterst till att besvara frågan om förhållandet mellan ett lands, i detta fall Sveriges, Europa-

"Ur politikens synvinkel är det inte avgörande om en myt är sann eller osann utan att den görs trovärdig."

politik och grundläggande identitetsföreställningar. De båda sammanhängande, djupt rotade identiteterna avser folkhemmet och neutraliteten. Därmed kommer svenskarnas historia, kulturellt och politiskt, i förgrunden. I centrum för uppmärksamheten står dock de politiska eliterna.

NATIONELLA IDENTITETER

Avhandlingen kretsar alltså kring identiteter och identitetspolitik. Författaren konstaterar fyndigt "att

identiteter är klistriga som flugpapper och töjbara som gummiband". Ofta framställs identiteter närmast som om de vore ristade i sten och mer eller mindre opåverkbara. Westberg visar här prov på ett öppet förhållningssätt och det hedrar honom. Även om identiteter är motståndskraftiga så är de över tid faktiskt påverkbara, eller "töjbara" som Westberg väljer att se det. Enskilda personer kan vara betydelsefulla. Från Quentin Skinner lånas uttrycket "innovativa ideologer". Gösta Bohman anförs med rätta som exempel på en sådan. Av avhandlingen får vi emellertid inte veta hur och under vilka omständigheter en viss identitet inte längre töjs utan helt överges. Här ligger förmodligen den allra största teoretiska potentialen för ny forskning, som inte bör förbise denna avhandling.

Myt är ett annat nyckelbegrepp i avhandlingen. En myt behöver inte alls vara lögnaktig. Ur politikens synvinkel är det inte avgörande om en myt är sann eller osann utan att den görs trovärdig. Genom lyckosam opinionsbildning kan en identitet och en myt få en hegemonisk karaktär. Det innebär att en viss föreställning blir så starkt inbäddad i den politiska retoriken, det vill säga i "berättelsen", och i folks medvetande att den inte blir ifrågasatt.

Myten om folkhemmet, ursprungligen en konservativ tankegång, har tjänat socialdemokratin väl i dess ambitioner att behålla makten och att bygga välfärdsstaten. Det i grunden nationella välfärdsstatsprojektet har, i förening med neutralitetspolitiken, skapat en nationell identitet som blivit svår att ompröva. Inte minst på det välfärdspolitiska området har det funnits, och finns alltjämt, en stark föreställning om Sverige som ett avvikande föregångsland. Folkhemmet Sverige har helt enkelt betraktats som annor-

lunda än det förment katolska och konservativa Europa.

EUROPA HOTAR VÄLFÄRDEN

Ett särdeles tydligt uttryck för denna föreställda svenska identitet är det tal som den dåvarande statsministern Tage Erlander höll på Metallindustriarbetareförbundets kongress i Stockholm den 22 augusti 1961. Talet berör skilda motiv och målsättningar och då med utgångspunkt i avvikande värdegrunder:

"Vi har här i landet kunna föra en politik som i vissa avseenden varit vägröjande också internationellt sett och som också flertalet människor i vårt land velat ge sin anslutning. Det är icke att förvåna om vi känner tveksamhet att ansluta oss till internationella avtal som kan tänkas avsevärt inskränka våra möjligheter att fullfölja denna politik. Låt mig ta ett exempel. Låt oss anta att vi på 1930-talet hade haft ett avtal som underordnade de enskilda ländernas politik ett övernationellt europeiskt organ. Hade vi då haft möjlighet att driva den krispolitik som blev av ofantlig betydelse för den svenska ekonomin och för den svenska demokratin och där vi internationellt sett utan tvekan varit ett föregångsland? I länderna på Europas kontinent förde man på den tiden en helt annan politik av traditionellt konservativt snitt. Det fanns en majoritet i Europa för en politik av det slag som den svenska högern till all lycka inte fann gehör för i vårt land."

Erlander fruktade uppenbarligen att Sverige skulle tvingas anpassa de politiska ambitionerna i mer konservativ riktning i händelse av att landet inträdde i Europeiska ekonomiska gemenskapen.

Bilden, eller tankefiguren, av Sverige som ett modelland löper som en röd tråd genom socialdemokratisk argumentation om förhållandet till Europaintegrationen. Denna föreställning återkom exempelvis i det socialdemokratiska 90-talsprogram-

met. Liksom i Erlanders Metalltal framhölls där de oförenliga eller i varje fall svårförenliga politiska ambitionerna.

Vad gäller myterna om folkhemmet och neutraliteten har socialdemokraterna haft tolkningsföreträdet, eller problemformuleringsprivilegiet. Följaktligen har den svenska högern varit tvungen att förhålla sig till dessa "berättelser". Att ifrågasätta dessa har varit förenat med betydande politiska risker. Socialdemokraterna har framträtt som folkhemmets och fosterlandets främsta beskyddare. För högern, ursprungligen nationalstatens väktare, blev det angeläget att formulera en motmyt för att "återerövra det fosterland som Per Albin och hans efterträdare så framgångsrikt erövrat från en annan tids borgerlighet" (s. 213).

Som Westberg övertygande visar innefattar högerns motoffensiv en europeiseringsstrategi. Fram träder en bild av moderaterna som "Europatankens bärare och ombud". En framgångsrik europeiseringsstrategi förutsätter en resonansbotten, det vill säga att konceptet väcker genklang i opinionen. Språket och dess egendynamik har stor, om inte avgörande, betydelse i en sådan politisk strategi. Det är en slutsats som även följer av denna studie.

Partiteori lyser med sin frånvaro. Det finns exempelvis en litteratur, också av svenska statsvetare, om förhållandet mellan partistrategi och utrikespolitik. Denna litteratur borde tveklöst ha kommit till användning. En grundtanke i denna forskning är att graden av politiskt samförstånd är särskilt hög i utrikes- och säkerhetspolitiken. Europafrågan brukar rymmas inom dessa områden. Intressant är emellertid att Europapolitiken i betydande utsträckning handlar om "inrikespolitik", som ekonomisk politik och välfärdspolitik. Därför kommer traditionella skiljelinjer till uttryck i partipolitiken.

Identitetsföreställningar om både folkhemmet och neutraliteten har varit kontroversiella. Westberg berör partistrategi då han undersöker huruvida identitetsföreställningarna varit "omstridda" i svensk partipolitik. Fallen är EEC-debatten 1961–62, den så kallade öppna ansökan 1967, förhandlingarna om frihandelsavtalet 1970–71, Europadebatten 1985, samt omprövningen i medlemskapsfrågan 1990–91. Källmaterialet innefattar anföranden (bland annat av Gösta Bohman), inlägg i riksdagsdebatter, propositioner och motioner men inga intervjuer. Sannolikt hade intervjuer gjort det möjligt att närmare precisera de politiska övervägandena.

INTRESSE ELLER IDÉER?

Studien väcker forskningsvärda frågor. Hur och när politiserar ett politiskt parti grundläggande identitetsföreställningar i ett land? Vilken roll spelar partiets egen ideologi, eller identitet? Vi lär förvisso aldrig kunna avgöra om handlandet vägleds av idéer eller intressen. Snarare om både-och, mer-eller-mindre. Identiteter och intressen hänger samman.

Moderaterna har självfallet intresse av att erövra regeringsmakten för att därmed förändra Sverige i enlighet med sin ideologi. Den

moderata motbilden, motmyten och motoffensiven är sammanvävd med en europeisk identitet. Målet är förändringen av Sverige. Medlen är den politiska makten och den europeiska integrationen. Som myter och iden-

"På det välfärdspolitiska området har det funnits, och finns alltjämt, en stark föreställning om Sverige som ett avvikande föregångsland."

titetsteman inverkar folkhemmet och neutraliteten fortfarande på förutsättningarna för att kunna få till stånd en genomgripande förändring av Sverige. Ur moderaternas synvinkel återstår det mycket att göra. Den moderata drömträdgården ter sig alltjämt avlägsen.

Karl Magnus Johansson (karl.magnus.johansson@sh.se) är docent i statsvetenskap vid Södertörns högskola.

BOKFAKTA

Jacob Westberg

Den nationella drömträdgården. Den stora berättelsen om den egna nationen i svensk och brittisk Europadebatt

Stockholm Studies in Politics 94, 2003

Ibland är det långt mellan Dover och Calais

"One had heard rumours from afar of the utterly debased and self-indulgent nature of the French intellectual life these days, but I have to say that, like stout Cortez upon a peak in Darien, I hadn't remotely appreciated the breathtaking scale of the problem until coming upon this unbelievably stupid, ill-written, completely disorganised and monstrously rambling tome."

Bernard-Henri Levys bok om Jean-Paul Sartre har bemötts med förväntad vördnad av dem som gillar franska fluffigheter, men Philip Hensher inleder sin recension i engelska Spectator på detta sätt.